

УДК 378.147

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ В АГРАРНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Толочко С. В., Хомич В. І.

У статті зроблено аналіз використання інноваційних технологій навчання в методиці викладання української мови за професійним спрямуванням в аграрних ВНЗ. Авторами розглянуто інноваційні форми проведення лекцій, практичних занять та організації самостійної роботи студентів.

Ключові слова: інновація, моно- і комплексна технологія, метод вправ.

В статье сделан анализ использования инновационных технологий обучения в методике преподавания украинского языка по профессиональному направлению в аграрных вузах. Авторами рассмотрены инновационные формы проведения лекций, практических занятий и организации самостоятельной работы студентов.

Ключевые слова: инновация, моно- и комплексная технология, метод упражнений.

The article analyzes the use of innovative teaching technologies in the methodology of teaching the Ukrainian language for professional orientation in agrarian universities. The authors consider innovative forms of conducting lectures, practical classes and organization of independent work of students. Considerable attention is paid to the peculiarities of the preparation and conduct of interviews, discussions, public speaking, telephone conversations, etc., which contributes to the development of the individual style of the language of professional communication. The role of systematic work of the student from different types of lexicographic works is defined for the enrichment of lexical and phraseological resources, improvement of language literacy, increase of culture and increase of the possibility of assimilation of new concepts. The system of communicative tasks is given in order to correct students' speech according to literary norms; enrichment of the lexical stock with speech blocks, clichés, characteristic of business communication; development of skills to select appropriate verbal and non-verbal means for registration of acts of communication taking into account the social status of a partner; Development of control and stimulating competence of organization of speech activity.

It is noted that the implementation of the above communicative tasks contributes to the implementation of a set of pedagogical goals: the grammar material is worked out, students' speeches are adjusted and enriched, communicative skills are intensified and polished: to master the communication situation; plan your speech, that is, outline the meaning of the utterance; to select adequate language means for reproduction of the content; provide feedback.

Key words: innovation, mono- and complex technology, method of exercises, lexicographic works, communicative readiness for future professional activity.

Постановка проблеми. Основу викладання української мови за професійним спрямуванням становлять такі дидактичні принципи, як науковість, системність, доступність, свідомість, логічність тощо.

Методика мовного навчання у вищому навчальному закладі не повинна повторювати методики навчання української мови в середній школі, бо сучасна система освіти чекає від науково-педагогічного працівника охоплення великого обсягу інформації й орієнтована на рівні знань студентів та їх розуміння. Тому перед викладачем-філологом на заняттях стоїть непросте завдання у формуванні в студентів умінь думати, розуміти сутність речей, осмислювати ідеї, концепції і вже на основі цього шукати потрібну інформацію, трактувати її та застосовувати в конкретних умовах. Саме цьому і сприяють інноваційні технології навчання.

Метою нашого дослідження є проаналізувати практичне використання інноваційних технологій у методиці викладання української мови професійного спрямування в аграрних вищих навчальних закладах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Метою курсу "Українська мова (за професійним спрямуванням)" є формування комунікативної компетенції студентів; набуття спілкувального досвіду, що сприяє розвитку креативних здібностей студентів та спонукає до самореалізації фахівців, активізує пізнавальні інтереси, реалізує евристичні здібності як визначальні для формування професіоналізму та конкурентоздатності сучасного фахівця; вироблення навичок оптимальної мовної поведінки у професійній сфері: вплив на співрозмовника за допомогою вмілього використання різноманітних мовних засобів, оволодіння культурою монологу, діалогу та полілогу; сприйняття й відтворення фахових текстів, засвоєння термінології.

Провідна мета розроблення методичної системи формування професійного мовлення студентів, майбутніх фахівців засобами української мови передбачає зміну освітньої парадигми, зокрема: професійна спрямованість навчання української мови у вищій школі; роз'яснення завдань набуття знань з лінгвістики, порад щодо організації освітньої діяльності студентів з інших дисциплін (складання конспектів, ведення записів, пошук літератури та потрібної інформації українською мовою), вимог до отримання оцінки знань, умінь і компетенцій із профільюючих дисциплін українською мовою; використання інтерактивних методів навчання (евристичні, проблемні бесіди, ділові ігри, комп'ютерні програми тощо); ретельний відбір теоретичних тем для самостійної роботи з урахуванням часу, важкості та готовності до їхнього опанування студентами; запровадження інноваційних технологій із раціональним поєднанням традиційних методів, що забезпечує набуття, поруч з якісними знаннями, уміннями й компетенціями з профільюючих дисциплін, професійно важливих комунікативно-мовленневих якостей майбутніх фахівців, випускників аграрних вищих навчальних закладів.

Використання інноваційних технологій навчання у вищій школі – актуальне питання в методиці викладання української мови за професійним спрямуванням. Вищезазначену проблему вивчають такі науковці, як Я. Бурлака, В. Волинський, Ю. Дорошенко, С. Караман, О. Красовський, В. Лапінський, І. Лернер, В. Мадзігон, М. Пентиліук, І. Підласий, О. Пометун, А. Хуторський, О. Черноус, Т. Якушина тощо.

Виклад основного матеріалу. Завданням навчальних занять з української мови за професійним спрямування є формування спеціалізованої комунікативної компетенції мінімального рівня розвитку, яка забезпечує спілкування в професійно-трудої сфері. Матеріал навчальної дисципліни має подаватися, на нашу думку, після початку вивчення фахових дисциплін та засвоєння певної професійної, зокрема термінологічної, лексики. Пріоритетом повинно стати опрацювання, крім лінгвістичної, фахової літератури з метою здобування інформації, а також розвиток умінь усної та письмової професійно-спрямованої компетенції в галузі наукового й технічного перекладу опрацьованих науково-професійних текстів.

Системою методики викладання української мови за професійним спрямуванням в аграрних вищих навчальних закладах передбачаються організаційні форми навчання, адекватні умовам кредитно-трансферної накопичувальної системи:

– лекції (вступна: ознайомча, настановча, інструктивна; інформаційна (тематична): загальнопредметна, лекція теоретичного конструювання, лекція-конкретизація, лекція-інтеграція, узагальнююча; підсумкова лекція; оглядово-повторювальна, консультативна); нетрадиційні лекції (багатоцільова, проблемна, лекція-брейнстормінг; лекція-візуалізація; лекція із застосуванням техніки зворотного зв'язку (інтерактивна лекція); лекція-конференція тощо);

– практичні заняття, навчальні конференції, захисти пропонованих проєктів, проведення лінгвістичних "круглих столів", дискусій, спрямовані на оволодіння практичними уміннями та компетенціями;

– заліки та екзамен, спрямовані на контроль теоретичних та практичних знань і компетенцій фахівців.

Лекційний курс передбачає висвітлення основних питань сучасної української літературної мови у вищій школі та є науково-теоретичною базою, що забезпечує усвідомлене засвоєння прикладних питань. Лекція є процесом, під час якого у сту-

дентів формуються знання, забезпечуються мотиваційний компонент і загальноорієнтований етап оволодіння науковими знаннями.

Практичні заняття забезпечують опрацювання основного й додаткового лінгвістичного матеріалу з теми, що вивчається; підготовку усних і письмових відповідей на запитання, які стосуються теоретичного фахового матеріалу; вправи аналітичного й конструктивного характеру з використанням різного типу словників, у тому числі термінологічних; складання різних видів ділових паперів (за зразками); стилістичний аналіз тексту (науково-публіцистичного, офіційного-ділового); створення монологів, діалогів, полілогів на фахову тематику; виправлення та класифікації помилок у письмових роботах студентів; написання анотацій на основі опрацьованої літератури; виступи з повідомленнями; обговорення та коментарі до виступів. Вони включають також проведення контролю знань, умінь та компетенцій (усне опитування, письмове тестування); вирішення творчих контрольних завдань, їх перевірка та оцінювання; проведення рольових і сюжетних ігор, тренінгів, конференцій, дискусій; захист залікових занять тощо.

Самостійна робота з української мови за професійним спрямуванням має прищепити майбутнім фахівцям уміння систематично поповнювати свої знання, працювати з лексикографічними працями, зокрема зі словниками термінів майбутнього фаху, навчальними посібниками та іншою додатковою літературою, швидко і творчо орієнтуватися в новій інформації. Методичне забезпечення самостійної роботи передбачає засоби самоконтролю (правописні практикуми, практикуми з культури мови, тести, пакети контрольних завдань), а також поточні консультації, які забезпечують виконання студентами додаткових завдань зі складних тем.

У сучасній аграрній вищій школі використовуються як традиційні (пояснювально-ілюстративне, проблемне, програмоване й диференційоване), так й інноваційні технології навчання (особистісно орієнтоване, групова навчальна діяльність студентів, розвивальне навчання, навчання як дослідження, інтерактивне, інноваційні технології навчання (інформаційно-комунікаційні (комп'ютерні), ігрові, тренінгові).

Нині практично всі дослідники інноваційних процесів розуміють під інновацією процес упровадження якого-небудь нововведення в практику.

Термін "інновація" (італ. *innovacione* – новина, нововведення) означає нові форми організації праці та управління, нові види технологій, які охоплюють не тільки окремі установи та організації, а й різні сфери.

Що стосується освітніх інновацій, то, як стверджується в Положенні про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності МОН України, під освітніми інноваціями розуміються вперше створені, удосконалені або застосовані освітні, дидактичні, виховні, управлінські системи, їх компоненти, що суттєво поліпшують результати освітньої діяльності.

Інновація освіти – цілеспрямований процес часткових змін, що ведуть до модифікації мети, змісту, методів, форм навчання й виховання, адаптації процесу навчання до нових вимог. Тож нововведення (інновації) не виникають самі собою, а є результатом наукових пошуків, аналізу, узагальнення педагогічного досвіду.

Під педагогічними інноваціями розуміють і результат, і фактор, і синонім творчості, і форми організації, і види технологій. Інтенсивність сучасної освіти досягає критичного рівня: людина повинна постійно поповнювати свої знання, а обсяг їх різко зростає. Виникає необхідність удосконалення освітнього процесу, запровадження інноваційних технологій, які дозволяють виокремити творчі здібності студентів та оптимізувати процес засвоєння й накопичення знань.

Ми погоджуємося з думкою Н. Костиці про те, що педагогічні технології можна використовувати як монотехнологію або комплексну технологію, яка включає елементи інших технологій. У будь-яку монотехнологію (наприклад, ігрові ситуації, взаємоопитування тощо) закладений інтерактивний режим спілкування через ті методичні прийоми, які застосовують у ній, а викладач виконує роль фасилітатора. Вивчаючи гуманітарні дисципліни, студенти встановлюють своєрідний інформаційний зв'язок з оточенням. Утворені інформаційні потоки викликають у них активну розумову діяльність, яка потребує значного ступеня самостійності. У зв'язку з цим у сучасних педагогічних технологіях пріоритет надають діалоговим, діагностичним, активним та інтерактивним методам навчання [1].

Серед різноманітних підходів до проектування процесу навчання української мови у вищій школі, на нашу точку зору, універсальним є поданий О. Любашенко, що реалізується через комплекс лінгводидактичних стратегій (рецептивно-мовленнєвого спілкування; продукування текстів; репродуктивного та інтерпретаційного текстотворення; контактано-комунікативної мовленнєвої взаємодії у формі монологічних та діалогічних текстів тощо) і значною мірою доповнює сучасний методичний інструментарій вищої школи [2].

Маємо визнати, що у вищій школі, у тому числі й аграрній, і далі панівним лишається споглядально-репродуктивне навчання, тобто заучування й відтворення чужих думок, – до такого способу здобування інформації призвичаїла загальноосвітня школа. Тож на кожному занятті потрібно вчити студентів практично користуватися здобутими знаннями, наприклад, конспектувати відповідну літературу, осмислюючи зміст наукового тексту, і, таким чином, розвивати інтелектуально-творче спрямування особистості. Сьогодення потребує не стандартних лекцій-монологів і практичних занять, а діалогу, що передбачає аналіз проблемних ситуацій, імпровізацію, творчі пошуки.

А тому для нашого дослідження цінним є судження І. Харченко про важливе значення правильного формування системи вправ, що передбачає врахування принципу послідовності набутих знань у досягненні мети. Оскільки професійне мовлення має свої особливості, то система вправ повинна будуватися на такому мовному та мовленнєвому матеріалі, що якнайбільше відображає професійну діяльність. До таких типів вправ належать: 1) конструктивні: за усною формою мовлення та видами мовленнєвої діяльності (вправи для розвитку навичок слухання й говоріння; вправи для розвитку навичок читання й розуміння); 2) вправи з різних видів мовлення: за писемною формою мовлення та видами мовленнєвої діяльності (вправи з написання різних типів текстів наукового та офіційно-ділового стилів; вправи для навчання дидактичному письму); 3) аналітичні вправи: за мовними рівнями (вправи лексичні; граматичні; стилістичні; лексикографічні); за етапами навчання (вправи розпізнавальні; тренувальні; вправи, спрямовані на вдосконалення навичок професійного мовлення; вправи для самоконтролю); за рівнем складності (вправи за зразком; творчі вправи) [4].

Як ми вже зазначали, одним із важливих завдань курсу української мови за професійним спрямуванням є практичне знайомство з різного типу словниками, вироблення навичок користування ними. Систематична робота студента з різного типу лексикографічними працями сприяє збагаченню лексичного та фразеологічного запасу, удосконаленню мовної грамотності, підвищенню культури та збільшує можливість засвоєння нових понять. Уміння працювати з термінологічними словниками дає змогу поповнити знання студентів лексичними одиницями обраного фаху. Наведемо зразки термінологічних словників для студентів інженерних спеціальностей аграрних вишів:

Англо-український словник з механізації сільського господарства : навч. посіб. / М. С. Волянський, А. Д. Олійник. Л. І. Чапала, Л. В. Шевченко. – К. : Аграрна освіта, 2009.

Войналович О., Моргунок В. Словник наукової і технічної мови (термінологія процесових понять). – К., 1997.

Манець І. Г., Білецький В. С., Яценко Ю. П. Російсько-український словник із техногенної безпеки та екології / за ред. докт. техн. наук, проф. Б. А. Грядущого. – Донецьк : Донбас, 2004.

Михайлов В. С. Російсько-український словник-довідник з автоматичної, кібернетики і електронно-обчислювальної техніки. – Вінниця : Вінницька обласна друкарня, 1996.

Російсько-український загальнотехнічний словник : близько 113 000 слів / уклад.: Л. І. Мацько, І. Г. Трегуб, В. Ф. Христенко, І. В. Христенко. – К., 1994.

Толочко С. В. Термінологічний словник за напрямками підготовки: 6.100102 "Процеси, машини та обладнання агропромислового виробництва"; 6.100101 "Енергетика та електротехнічні системи в агропромисловому комплексі"; 6.030509 "Облік і аудит"; 6.030601 "Менеджмент" : посібник для аграрних ВНЗ III–IV р.а. / укл. С. В. То-

лочко, О. І. Литвинов, Л. Г. Якубінська, Н. Г. Царук, Н. М. Даценко, Т. П. Колесник ; за заг. ред. С. В. Толочко. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2011.

Необхідною аналітичною вправою з метою засвоєння знань з лексикографії є, на нашу думку, завдання, що передбачають вивчення іншомовних слів. Наприклад, поясніть значення слів, два з них уведіть у речення. Який словник ви використаєте?

Презентація, прес-реліз, ратифікація, чартер, істеблшмент, де-юре, де-факто, піар, паблік рилейшнз, плюралізм.

Ще одним видом аналітичних вправ за лексичним мовним рівнем є робота з підручниками й посібниками. Пропонуємо таке завдання: із підручника з фаху доберіть і запишіть текст (5–6 речень). Зробіть стилістичний та лексичний аналіз тексту. Із тексту випишіть п'ять вузькоспеціальних термінів і охарактеризуйте їх за зразком:

- 1) дефініція (що означає термін);
- 2) походження (власний, запозичений);
- 3) спосіб творення (для власномовних термінів);
- 4) частота вживання;
- 5) увести у власне речення.

Під час виконання даного завдання радимо скористатися вищевказаною лексикографічною працею "Термінологічний словник за напрямками підготовки".

В усному фаховому спілкуванні для вдосконалення творчих умінь вибирати з кількох можливих варіантів найточніший, стилістично доречний і виразний, який найліпше б надавався для конкретної ситуації спілкування, ми використовуємо систему комунікативних завдань. На попередньому етапі дані завдання можна проводити шляхом аналізу текстів, наприклад: Визначте типи поданих діалогів (фатичний, когнітивний, конфліктний). Охарактеризуйте етикетні мовні формули, використані в них.

Наступний вид завдань передбачає власне конструювання діалогів та полілогів. Подаємо приклади таких завдань до заняття на тему "Спілкування в колективі". В основному – це діалоги (полілоги), що розігруються вдвох, утрьох.

– Ви – молодий фахівець, хочете подати директорові свої пропозиції щодо поліпшення роботи відділу. Як краще викласти ці пропозиції?

– Вам потрібно на завтра відпроситися з роботи. Спробуйте вмовити вашого керівника.

– Ви – начальник відділу. Попросіть свого підлеглого вийти на роботу у вихідний день.

– Учора був ваш перший робочий день. Ви познайомилися з колегою, але сьогодні не можете пригадати його ім'я та по батькові. Тим часом він до Вас звертається, як годиться.

– Ви одержали від керівника відділу важливе й термінове завдання, а двоє Ваших колег заважають Вам розмовами...

– Ваш колега вже давно збирався в це відрядження, а посилають Вас.

– Ви – керівник відділу. Ваш підлеглий дуже просить надати йому відпустку. Відмовте йому в проханні.

– Двоє Ваших колег обговорюють питання про придбання для відділу нового комп'ютера, але їхнє рішення, на Ваш погляд, неправильне. Спробуйте переконати їх у тому, що вони помиляються.

– Вам зателефонував Ваш керівник і запросив узяти участь у зборах. Але у Вас термінова справа, яку ніяк не можна перервати.

– Керівник доручив Вам віддрукувати наказ. Та в чернетці, написаній рукою шефа, Ви бачите помилки.

Розгляньмо діяльність студентів під час виконання другого завдання.

Скажімо, вони розіграли такий діалог:

– Добрий день, Андрію Михайловичу! Вибачте, що турбую, та я до Вас із проханням.

– Слухаю.

– Так складаються мої родинні справи, що завтра мені потрібно бути вдома. Ось звіт, який Ви доручали мені підготувати. Сподіваюся, тут усе правильно.

– А раптом виникнуть якісь додаткові запитання?

– На цей випадок я домовлюся з Валерієм Олексійовичем. Він у курсі справи.

- Що ж, тоді я не маю заперечень. Щастя Вам!
- Дякую.

Із погляду граматики викладач у цьому діалозі контролює вживання імені по батькові у формі кличного й орудного відмінків, у разі потреби виправляє помилки та акцентує увагу студентів на правильних формах. Можна доручити це "експертам" із числа студентів, які стежитимуть за перебігом діалогу, а після закінчення розмови проаналізують почуте, спираючись на критерії нормативності й комунікативної доцільності мовлення. Цей момент навчальної діяльності слід використовувати і для формування досить важливого комунікативного вміння – критикувати не ображаючи.

Третє завдання відрізняється від попереднього соціальними ролями партнерів з комунікації: якщо в другому завданні з проханням звертався підлеглий до керівника, то тут у ролі прохача виступає керівник. Під час обговорення доцільно поставити низку проблемних запитань, наприклад: "Чи змінюється набір мовних засобів за такої зміни соціальних ролей комунікантів?", "Припустимо, що ви – молодий начальник відділу, а підлеглий – старша за віком людина..."

Під час евристичної бесіди студенти переконуються, що ділове мовлення не може бути цілком спонтанним, що надзвичайно важливо мати в активному словнику цілий арсенал мовних засобів, які можна використовувати, беручи до уваги соціальні ролі партнерів по спілкуванню. Актуалізуються також соціолінгвістичні відомості, на основі яких формуються вміння добирати мовні засоби для оформлення думки відповідно до виконуваної комунікантом у колективі соціальної ролі.

Працюючи над удосконаленням мовної майстерності, можна застосовувати прийом "прихованого" контролю (за умови, що він є непомітним для студента), і тільки викладачеві відоме значення певного завдання як контрольного. Наприклад, під час виконання серії завдань "Прийом відвідувачів" викладач має змогу перевірити, наскільки активно студенти послуговуються етикетними формулами звертання, вибачення, прохання, відмови. Результати такої перевірки дають конкретний матеріал для наступних педагогічних впливів. Можна доручати ведення контролю "експерта" із числа студентів. Наприкінці заняття вони оцінюють рівень певних умінь своїх однокурсників і водночас удосконалюють власні компетенції редагування та саморедагування.

Завдяки застосуванню такої системи методичних прийомів поетапно формується культура ділового мовлення майбутніх фахівців-аграріїв, а саме: коригується їхнє мовлення відповідно до літературних норм; збагачується лексичний запас мовленнєвими блоками, кліше, характерними для ділового спілкування; виробляється вміння добирати для оформлення актів комунікації відповідні вербальні й невербальні засоби з урахуванням соціального статусу партнера; розвиваються контрольньо-стимулюючі компетенції організації мовленнєвої діяльності.

Труднощі, які виникають під час донесення або сприймання інформації, часто є наслідком вікових, статевих, соціальних та інших розбіжностей; комунікант і реципієнт можуть мати різні темпераменти, характери, переконання, освіту. Подолати ці розбіжності дає змогу мовний етикет (сукупність стандартних словесних формул, уживаних у стандартних ситуаціях), реалізований через мовну етикетну поведінку. Доцільно дати рекомендації для комуніканта й реципієнта, напр.: не припускати типових помилок у сприйнятті співрозмовника (неадекватна оцінка співрозмовника, вплив стереотипу тощо). Усе це спростить і поліпшить процес спілкування фахівців у певній галузі і в будь-якій мовній ситуації.

Маючи необхідні якості, володіючи мовним етикетом, студенти оволодівають особливостями підготовки й ведення співбесіди, дискусії, публічного виступу, телефонної розмови тощо, тим самим виробити індивідуальний стиль мови професійного спілкування. У зв'язку з цим є потреба розглянути технології сперечання, доведення власної думки, переконування тощо [3].

Отже, виконання комунікативних завдань сприяє реалізації комплексу педагогічних цілей: опрацьовується граматичний матеріал, коригується й збагачується мовлення студентів, активізуються та відшліфовуються комунікативні вміння: опанувати ситуацію спілкування; планувати своє мовлення, тобто окреслювати зміст висловлювання; добирати адекватні мовні засоби для відтворення змісту; забезпечувати зворотний зв'язок.

Варто також приділити увагу невербальним засобам спілкування: проксеміці й кінесіці, акцентувати немовні елементи етикету, наголосити на зв'язку з основними поняттями курсу "Етика ділового спілкування".

Висновки. Отже, проблема використання інноваційних технологій у методиці викладання української мови за професійним спрямуванням є багатоаспектною і розгляд усіх її складових дозволяє створити цілісну систему комунікативної готовності до майбутньої професійної діяльності. Проте наше дослідження не вичерпує змісту проблеми, тому подальші наукові розвідки пов'язуємо з аналізом використання інформаційно-комунікаційних, ігрових та тренінгових технологій в освітньому процесі.

Література

1. Костриця Н. М. Формування комунікативної компетентності студентів-аграрників під час вивчення курсу "Українська мова за професійним спрямуванням" / Н. М. Костриця // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Психологія і педагогіка". – 2014. – Вип. 29. – С. 82–85.
2. Любашенко О. В. Лінгводидактичні стратегії: проектування процесу навчання української мови у вищій школі : монографія / О. В. Любашенко. – Ніжин : ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2007. – 296 с.
3. Толочко С. В. Українська мова за професійним спрямуванням для студентів інженерних спеціальностей : навч. посібн. / С. В. Толочко, Л. М. Лосина, М. М. Бондар. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2012. Ч. II. – 2012. – 380 с.
4. Харченко І. І. Взаємодія традиційних та інноваційних методів викладання української мови за професійним спрямуванням студентам вищих аграрних навчальних закладів [Електронний ресурс] / І. І. Харченко // Філологічні науки. – Суми, 2011. – С. 52–58. – Режим доступу:
<http://repo.sau.sumy.ua/handle/123456789/1503>. – Назва з екрана.
5. Хомич В. І. Професійна діяльність і українська мова : навч. посібн. / В. І. Хомич, С. В. Толочко. – Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2017. – 278 с.